

УДК 821.161.2-343.09

О. Д. МХИТАРЯН, С. А. ЯРЕМЕНКО

м. Миколаїв

olga-mhitaryan@yandex.ua

СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬОГО МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗІВ-АНТИПОДІВ У «КАЗЦІ ПРО КАЛИНОВУ СОПІЛКУ» О. ЗАБУЖКО

У статті досліджуються особливості літературної інтерпретації О. Забужко фольклорного та біблійного мотивів про братовбивство (сестровбивство) у «Казці про калинову сопілку». Розкриваються особливості художніх пошуків автора в процесі створення антагоністичних образів Ганни-панни й Оленки-зміючки.

Ключові слова: образ-антипод, казка, повість, міф, фемінізм, постмодернізм.

Сучасна українська проза активно апелює до «архетипів» народного духу, міфологічно-фольклорного мислення, що є невичерпним джерелом для сюжето- та образотворення справжніх майстрів слова. Актуальність дослідження творчості О. Забужко як яскравого представника постмодерного дискурсу зумовлюється передусім тим, що в її творах репрезентовано новий тип героя-жінки, який, з одного боку, глибоко вкорінений в українську літературну традицію, а з іншого, містить численні семантичні складники, що надають йому новаторського звучання. «Переказана» О. Забужко, хоча й у межах фольклорно-міфологічних моделей, але на абсолютно новий лад «Казка про калинову сопілку», залишається відкритою структурою для оригінального прочитання.

Мистецьким доробком О. Забужко активно цікавляться вітчизняні й навіть європейські критики, які завдяки тонкому малюванню українською письменницею психічного світу героїнь називають її твори «сучасною класикою». Надзвичайно цікавий і складний, «найвиразніший текст української літератури ХХ століття» (Л. Скуратівський) «Казки про калинову сопілку» відомі вчені В. Агеєва, Я. Голобородько, Т. Гундорова, Н. Зборовська, А. Соколова інтерпретують із позицій феміністичної критики, психологізму, постструктуралізму, психоаналізу, архетипної критики та екзистенційної інтерпретації. Попри те, що загалом О. Забужко в рецепції сучасної критики постає як «письменниця, яка поетично сконцентрувала власне жіночий фаталізм, яка так іронічно «підставила» фемінізм у своєму першому романі і не перестає це робити далі,

стала символом українського фемінізму, що дискредитує традиційну жіночність» [5, 129], відкритим залишається питання про систематизоване теоретичне вивчення естетичних засад антагоністичних жіночих образів «Казки про калинову сопілку», що дають змогу автору закодувати цілу канву смислів, роздумів, ідей.

Мета статті – з'ясувати художні особливості інтерпретації жіночих образів-антиподів у «Казці про калинову сопілку» О. Забужко.

Оригінальна інтерпретація мотиву про калинову сопілку та архетипного образу Каїна в тексті «Казки про калинову сопілку» О. Забужко надає дослідникам широкий простір для різноаспектних студій. Переходячи безпосередньо до аналізу, підкреслимо, що повість-казку створено в постмодерний період, що значно ускладнює прочитання антагоністичних образів, адже «домінантою поетичного мислення стає історична асоціативність: усі змальовані події поети осмислюють, синтезуючи міфологічну спадщину, християнські мотиви, сучасну проблематику, активно залучаючи чужу творчість. Все це задля змалювання не зовнішніх проявів людського, а внутрішньої біографії особистості...» [8, 132].

«Казка про калинову сопілку», за визначенням Я. Голобородька, це – повість-притча, повість-міф, повість-метафора, виконана в «прафольклорному» річищі з використанням розкішного фольклористичного матеріалу-інструментарію. Цей міфологізований твір сповнений алюзій, символів, алегорій і просякнутий образно-філософськими струменями, у ньому вибудована ціла низка традиційних для фольклорних і міфологічних творів анти-

номій – два протилежні персонажі-іпостасі (Ганнуся й Оленка), два дещо протиставлених духовних центри (батьки – Василь і Марія), Каїн і Авель, Бог і Диявол тощо» [2, 20].

У художніх шуканнях автор «Казки про калинову сопілку» спиралася на архетипні образи усної народної творчості, адже сюжет твору суголосний із інваріантом казки про чарівну сопілку, де йдеться про перетворенням людської душі на дерево, та пов'язаний із конструюванням архетипного образу братовбивства (сестровбивства). Водночас у тексті твору чітко видно інтертекстуальне вкраплення окресленого інваріантом казки про сопілку поділу на дідову й бабину дочку – так Марія, мати Ганни-панни: «...сказала – як скибу одвалила: свашкуй, чоловіче, коло своєї дочки, а моїй дай спокій, – отак уперше було промовлено між ними те, що згодом, уже як дівчата повиростали, вчепилося бозна-звідкіль у вуличну про них гутірку навек – ні відшкребти, ні відмазати: дідова дочка й бабина дочка» [4, 71]. Відтак простежується аналогія з біблійним міфом про Каїна й Авеля, а в текст твору органічно вплітається народна легенда про двох братів на місяці – Каїна й Авеля, який підняв брата на вила: «...то брат брата підняв на вила, два брати було, Каїн і Авель, от Бог їх поставив угорі над землею, щоб люди бачили й не забували гріха...» [4, 66]. Оскільки, вибудовуючи наративну стратегію на засадах діалогізму, через відомі з дитинства жіночі архетипи письменниці створює власний текст, домінантною ознакою образотворчих засобів «Казки...» є їх інтертекстуальність.

У системі казкових образів твору дві сестри втілюють протилежні поняття, чим унаочнюють бінарну опозицію Добра і Зла у світі. Однак створена О. Забужко опозиційна пара «Ганна – Оленка» побудована на значно складнішому механізмі взаємодії. Адже Оленка-«зміючка» не є доброю, як у народних казках, а швидше, навпаки, злою. Ганна ж протистоїть не добру, а злу. Ворожнеча між сестрами спричинена різницею між цінностями пересічної, типової дівчини та гордовитої обраниці долі. Протистояння Ганни й Олени, як указує О. Карабьова, підсилюється ще й тим, що обидва імені були опоетизовані в українському фольклорі й мали досить усталену семантику. Так, найчастіше ім'я Ганни зустрічається

в народних піснях про подружню невірність: «Не я п'яний, горівочка п'яна», «Ой коло млина, млина зацвіла калина» та ін., Олени – в казках про прекрасну королівну та добру сестрицю-рятівницю [6, 82].

Ганна (панна) – старша дочка в родині Марії й Василя. «Вона вродилася з місяцем на лобі» [4, 56]. Мічена Богом дитина, неймовірна красуня, яка відмовляла кращим сільським парубкам, володіла містичним даром передбачення. Мати вірила в унікальність долі дочки, сподівалась, що краса і «міченість» донечки допоможе знайти їй своє кохання в образі прекрасного й заможного парубка. То ж із образом Ганни пов'язаний мотив винятковості героя, якого не розуміє оточення, через це вона самотня. Натомість героїня захоплюється власною красою, у неї висока самооцінка, що переходить у самозакоханість. При цьому героїня наділена й позитивними рисами: буває приязна до сестри, завдяки її праці процвітає сім'я, а Олена збирає придане.

Оленка (зміючка) – молодша донька в сім'ї, народилася кволюю, плаксивою. Батько за нею упадав, понад міру панькався, захищав від матері, вставав уночі до малої, співав пісень. Цей спів якимось так вразив Ганнусю, що вона з ревності відлупцювала Оленку й добряче дістала за це від матері. Мати не поклала особливої надії на молодшу дочку «...поганенька дитина, думалося часами Марії з жалем трохи матірнім, а трохи, хай Бог простить, і враженої гордині, надто як порівнювала її до старшої, котра ледь не з колиски показувала на красуню, і такою й зробилася вельми хутко...» [4, 62]. Важливо, що Оленка лише зовні відповідає ознакам етнічного стереотипу-персонажа дівчини покірної, працювитої, яку люблять батьки й сусіди, оскільки вона всіляко провокує сестру, виступає каталізатором її приспані злості.

Сестри щодалі все більше не любили одна одну. Мала намагалася весь час вивести із себе Ганнусю, дратувала її, старша сестра біла молодшу. Стосунки між сестрами загострюються в процесі дорослішання обох. Якщо в дитинстві вони ділили лише батьківську любов, то з віком дівчата починають ділити між собою і любов та увагу чоловіків. Єдиним способом уникнути буденної жіночої участі для Ганнусі міг би стати монастир. І вона не раз

шкодувала, що цим шансом знехтувала. В ідеальній монастирській спільноті жінка мала шанси майже необмеженої реалізації своїх саме жіночих якостей, «адже в християнській громаді, – писала Джін Бетке Елштайн, – жінки стали громадянами. У тій новій спільноті жінок вітали, і вони поділяли норми, заняття й ідеали, що були її живою тканиною» [7, 265].

Стосунки Олени та Ганни – складні й суперечливі. Їх можна схарактеризувати як балансування на межі заздрості й наслідування. Абсолютно очевидно, що Олена заздрить красуні-сестрі, це підтверджують дитячі бійки й суперечки, в той же час вона прагне бути такою, як Ганна: «Дівувати вони з Ганнусею почали одночасно, – то й гаразд, розважив собі Василь, будуть укупі, то одна за другою наглядатиме, щоб, бува, якої дівочької халепи не приключилося, – довелося, правда, раніше, ніж гадалося, справляти чимало обновок, червоні сап'янці з кучерями, й плахту з сухозліткою, й кожушанку тулубчасту, ще й зі смушками, і ще до лиха всякого мотлоху, трохи чи не скриню, по правді кажучи, – сказитися можна, скільки то те бабство збавляє собі на убори!» [4, 76].

Конфлікт досягає апогею тоді, коли Оленка відповідає згодою на пропозицію Дмитра вийти заміж. Дмитро – найліпший з молодиків, з якими знайомі дівчата. Єдиний хлопець у батьків, родом з хутора, міг би стати гідною партією для старшої. Не досягши взаємності від Ганни, хлопець намагається згвалтувати дівчину. З цього часу Дмитро стає для Ганни особистим ворогом, а шлюб сестри з ним – зрадою. Залишившись серед людей, Ганна, вкотре повторивши досвід безлічі жінок, мусила переконатися, що її врода пробуджує лише чоловічу жадобу, провокує насильство як найпевніший (з погляду сильної статі) спосіб заволодіти жінкою. Як зауважила Симона де Бовуар, відколи жінка стала вільною, стосунки між двома статями набувають характеру боротьби, і «...жіноча спроба пробитися в чоловічий світ, здолати його герметичну неконтактність приречена, адже «чоловік-переможець» не потребує «жінки-переможця» [7, 266].

Це був сором. У душі Ганни застигла образа, потім усе гостріше їй хотілося помститися. Яюсь, повертаючись додому, знайшла красивий чоловічий пояс. Узяла додому, поклала під

подушку. Уночі якийсь приємний чоловічий голос сказав, щоб повернула пояс, а як не оддасть, то мусить стати його дружиною. Вирішила, що то і є її доля. У рамках традиційного сюжету О. Забужко втілює цілком постмодерну ідеологію: переступання межі норм соціуму, християнського закону – усе це наявне в «Казці про калинову сопілку». Неземний Коханець дарував Ганні увесь світ, і це відчуття скидалося на власне обезсмертнення в пісні, якою бажала стати. Демонічна природа творчості й ніцшеанські ідеї про те, що християнський Бог – Бог слабких, обрамляють цей поєдинок добра та зла вдуші Ганни, яка гадає: «Чому цей світ мав би належати Оленці?» [4, 104].

Розв'язка повісті-казки характеризується надзвичайною трагічністю та дидактизмом. У неділю Ганна запропонувала Оленці піти до лісу прогулятися. Та погодилася, і Ганна її там зарізала. Повернулася надвечір сама не своя, на питання, де сестра, говорила, що не знає. Чоловіки шукали Оленку в лісі, але так і не знайшли. Ганна збожеволіла, лежала мовчки на печі вагітна. Зрештою, жодна з сестер не знайшла свого щастя, ні улюблениця матері, красуня Ганна, ні татова донечка Олена.

Отже, жорстке протистояння образів головних героїнь Ганни й Оленки повісті-казки про калинову сопілку, що спирається на переосмислення фольклорного й біблійного мотиву та вибудовується за чітким феміністичним каноном, дає змогу письменниці порушити перед читачем важливі морально-філософські проблеми, пов'язані з призначенням людини на землі; свободою вибору між добром і злом; взаєминами особи й суспільства; заздрістю та гординою; впливом суспільної думки на вчинки особи; важливістю сімейного виховання.

Виявлені на рівні сюжетної організації «Казки про калинову сопілку» О. Забужко художні особливості інтерпретації жіночих образів-антиподів дозволяють вбачати перспективу дослідження у вивченні значення інших складників естетичної структури твору для творення означеної антиномії.

Список використаних джерел

1. Агеева В. Жіночий простір : феміністичний дискурс українського модернізму : монографія / Віра Агеева. — К. : Факт, 2003. — 320 с.
2. Голобородько Я. Психологічні натюрморти Оксани Забужко. Про збірку «Сестро, сестро» / Ярослав Голобородько // Українська мова та література. — 2005. — Число 15. — С. 20—25.

3. Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі / Оксана Забужко // Українська мова та література. — 2003. — № 10 (314). — С. 3—11.
4. Забужко О. Казка про калинову сопілку // Забужко Оксана. Сестро, сестро : Повісті та оповідання / Оксана Забужко. — К. : Факт, 2004. — 240 с.
5. Зборовська Н. Повість «Я, Мілена» О. Забужко у «феміністичному» дзеркалі // Зборовська Н. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків / Н. Зборовська. — Львів : Літопис, 1999. — С. 127—133.
6. Карабьова О. Сексуальність як вияв самотності у прозі Оксани Забужко / О. Карабьова // Слово і час. — 2003. — № 7. — С. 76—83.
7. Радько Г. Архетипи та екзистенціали в «Казці про калинову сопілку» Оксани Забужко [Електронний ресурс] / Ганна Радько. — С. 263—269. — Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAG E_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Files_2013_16_33.pdf.
8. Соколова А. Міфологічний фольклоризм «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко [Електронний ресурс] / Алла Соколова // Фольклористичні зошити. — Ч. 12. — 2009. — С. 131—145. — Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/18162/08Sokolova.pdf>.

О. МКХУТАРИАН, S. YAREMENKO

Mykolaiv

SPECIFICITY ART MODELING IMAGES OF ANTIPODES IN «THE TALE OF KALYNA FLUTE» BY O. ZABUZHKO

The article examines the characteristics of literary interpretation by O. Zabuzhko folklore and biblical motives of fratricide in «The Tale of Kalina Flute». The peculiarities of the author's artistic are quested in the creation of antagonistic images of Anna-Panna and Alenka-Zmiyuchki.

Key words: image-antipode, feminism, tale, story, myth, Postmodernism.

О. Д. МХИТАРЯН, С. А. ЯРЁМЕНКО

г. Николаев

СПЕЦИФИКА ХУДОЖЕСТВЕННОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ ОБРАЗОВ-АНТИПОДОВ В «СКАЗКЕ О КАЛИНОВОЙ СВИРЕЛЕ» О. ЗАБУЖКО

В статье исследуются особенности литературной интерпретации О. Забужко фольклорного и библейского мотивов о братоубийстве (сестроубийстве) в «Сказке о калиновой свирели». Раскрываются особенности художественных поисков автора в процессе создания антагонистических образов Анны-панни и Аленки-Змиючки.

Ключевые слова: образ-антипод, феминизм, сказка, повесть, миф, постмодернизм.

Стаття надійшла до редколегії 14.02.2015 р.

УДК 821.111

Т. В. НАСАЛЕВИЧ

м. Мелітополь

nasalevich.73@mail.ru

ФЕНОМЕН ОБРАЗУ ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНИ РОМАНУ Т. ГАРДІ «ТЕСС ІЗ РОДУ Д'ЕРБЕРВІЛЛІВ»

Стаття присвячена дослідженню феномену образу головної героїні роману Т. Гарді «Тесс із роду д'Ербервіллів». Здійснено спробу діахронічного аналізу образу головної героїні роману. Досліджено фази розвитку образу головної героїні.

Ключові слова: вікторіанський роман, жіноча тема, трансформація образу.

Англійська література XIX століття і, передусім, вікторіанський роман по праву вважаються однією з найзначніших сторінок історії європейської літератури, що викликають постійний науковий інтерес: письменники-вікторіанці, одночасно спираючись на традиції попередників і розробляючи нові теми, мотиви і прийоми, збагатили англійську реалістичну прозу, їх твори стали фундаментом для найва-

жливіших відкриттів англомовної літератури XX століття. При цьому немає сумнівів у тому, що одна з цих ролей у становленні вікторіанського роману і ширше – реалістичної естетики – належить Томасу Гарді. Його переконаність у необхідності зміни ідеологічних настанов доби, громадського устрою, традиційних сімейних норм та принципів, готовність до затвердження нових соціокультурних акцентів знай-